

OPONENTSKÝ POSUDOK

habilitačnej práce PhDr. Kvetoslavy Koporovej, PhD.: *Fonetika, fonológia a akcentológia rusínskeho jazyka : Vysokoškolská učebnica* (Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015. 112 s.)

Rusínsky jazyk na Slovensku bol kodifikovaný iba pred 24 rokmi a normy jeho jednotlivých jazykových rovín boli tvorené a opisované postupne v osobitných publikáciách monografického charakteru autorov Vasil'a Jabura a Anny Pliškovej (Jabur, V. – Plišková A.: *Literaturný jazyk : Prjašivska Rus'.* In: Magocsi, P. R., redaktor naukowy: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich : Rusyński jazyk.* Opole 2004, s. 147-209; Jabur, V. – Plišková, A.: *Sučasný rusyński spisovný jazyk.* Prešov 2009 a iné) a v učebniciach pre stredné a vysoké školy uvedených autorov. Od roku 2010 autorský kolektív tvorcov vysokoškolských učebníc rusínskeho jazyka rozšírila PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD., ktorá v roku 2015 vydala učebnicu *Fonetika, fonológia a akcentológia rusínskeho jazyka* (Prešov 2015), ktorá ako habilitačná práca je predmetom nášho oponentského posudku. Pokiaľ však prejdeme k posudzovaniu predmetnej učebnice, radi by sme aspoň v niekoľkých poznámkach ozrejmili autorský, odborný a vedecký profil habilitantky vzhľadom na to, že jeho genézu sledujeme dlhodobo a nepretržite. Pokladáme to totiž za významný faktor, ktorý autorku prirodzene predurčil na odborné zameranie na fonetiku, fonológiu a akcentológiu rusínskeho jazyka.

Začiatky konštituovania odborného zamerania habilitantky siahajú do roku 1987, v ktorom ukončila vysokoškolské štúdium učiteľských študijných programov slovenský jazyk a literatúra a ukrajinský jazyk a literatúra. V rámci štúdia absolvovala pre jej budúcu vedeckú prácu také dôležité disciplíny, ako základy staroslovienčiny, cirkevnej slovančiny, historickej gramatiky a dialektológie východoslovanských a západoslovanských jazykov, ako aj základy iných slovanských jazykov – ruského, poľského a českého. Bola to veľmi dobrá vedomostná báza na vypracovanie najprv diplomovej práce z oblasti dialektológie so zameraním na východozemplínske a západozemplínske rusínske nárečia, ktoré o 8 rokov neskôr (1995) sa stali základom pre kodifikáciu rusínskeho jazyka, a o ďalších 17 rokov (2007) aj témou pre napísanie a úspešnú obhajobu dizertačnej práce (*Ortoepická charakteristika rusínskeho jazyka na pomedzí východo- a západoslovanských lingvokultúrnych kontaktov. Zo základných princípov rusínskej výslovnosti* (FF PU, 2012).

Na základe získaných vedomostí zo štúdia vyššie uvedených jazykov, patriacich v podstate do všetkých troch skupín slovanských jazykov, ako aj vďaka štúdiu doplnujúcich predmetov, potrebných pre zvládnutie jazykovedy príslušných jazykov z diachrónneho a synchronného aspektu, habilitantka mala predpoklady zvoliť si pre svoje kvalifikačné práce tému z ktoréhokolvek z uvedených jazykov. Zhodou okolností a spoločensko-politického vývoja po roku 1989 sa však ako novinárka stala prirodzenou súčasťou revitalizačného procesu svojho materinského jazyka, čo prirodzene vyústilo do jej profesionálneho záujmu o rodiaču sa novú vednú oblasť – karpatorusínistiku, ktorá sa na Prešovskej univerzite pestuje od roku 1999. Niekoľkoročná novinárska prax v rusínskych periodikách po roku 1989, teda niekoľko rokov pred nástupom do vedecko-pedagogickej praxe (2007), jej pomohla bezprostredne spoznať reálnu sociolingvistickú situáciu karpatských Rusínov. Citlivo ich vnímala a následne vo svojich vedeckých a odborných prácach analyzovala a hodnotila, pričom sa zameriavala na jazyk v ústnej forme v rusínskych verejnoprávných médiách RTVS a v Divadle A. Duchnoviča. Týmto sa priamo dostala nielen k teoretickým problémom fonetiky a fonológie, ale svoju pozornosť veľmi pragmaticky rozšírila o rovinu ortoepie a v tomto kontexte aj na problémy akcentológie vzhľadom na akcentologické odlišnosti v spisovnej norme a v západných rusínskych nárečiach, kde sa pociťuje isté napätie medzi

jazykovou teóriou, o ktorú sa opiera kodifikácia rusínskeho jazyka, a jazykovou praxou nositeľov západných karpatských rusínskych nárečí, ktorá je zjavná v masmédiách či divadle.

Z teoreticko-metodologického hľadiska autorka pri opise jazykového systému vychádzala z princípov tradičného opisu opierajúceho sa o preskripciu, teda o reguláciu jazyka na základe stanoveného úzu a noriem, podobne ako je to tradíciou v českej či slovenskej jazykovede, hoci v týchto jazykoch s dlhšou spisovnou tradíciou sa začína uplatňovať už aj deskriptívny prístup, reflektujúci skutočný stav jazyka. Zostavovanie korpusu hovoreného rusínskeho jazyka nám dáva indície, že takýto prístup bude v budúcnosti uplatniteľný aj v rusínskom jazyku.

Skúmajúc problémy zvukovej roviny spisovného jazyka Rusínov, habilitantka sa ukázala ako pragmatický lingvista, ktorému záleží na tom, aby výsledky jej výskumu boli prínosom nielen pre teóriu, ale najmä pre prax rozvíjajúceho sa rusínskeho jazyka, najmä v tých funkčných sférach, v ktorých hovorená podoba rusínskeho jazyka dominuje, resp. sa oficiálne uplatňuje. Výsledkom jej takmer 10-ročnej vedeckovýskumnej činnosti je aj uvedená vysokoškolská učebnica, ktorá na Slovensku je zároveň prvou vysokoškolskou učebnicou opisujúcou túto jazykovú rovinu súčasného rusínskeho jazyka. Habilitačná práca je napísaná v rusínskom jazyku, čo treba takisto oceniť, pretože aj tým chcela dokázať, že tento jazyk je možné vcelku dobre využiť aj na opis pomerne zložitej lingvistickej problematiky. Z textu vidieť, že autorka disponuje výbornými znalosťami jazyka a jazykovednej terminológie, čo dokazuje aj v praktickej edukácii aktívnych používateľov rusínskeho spisovného jazyka, najmä učiteľov základných škôl.

Svoju učebnicu autorka rozdelila do dvoch základných častí: I. časť - *Fonetika a fonológia*, ktorá je rozvrhnutá do 8. kapitol s podkapitolami, a II. časť - *Zo základných princípov rusínskej ortoepie*, ktorá obsahuje 12 kapitol s podkapitolami.

V kapitole o fonetike autorka uplatnila tradičný opis anatomicko-fyziologickej a jazykovej roviny reči, jej produkciu a percepciu s členením na hlásky. V kapitole o fonológii kladie dôraz na inventár vokalických a konsonantických foném a na ich klasifikáciu, ktorú názorne predstavila v prehľadných tabuľkách, ďalej na problematiku neutralizácií, alternácií a suprasegmentálnych javov. Vzhľadom na dostatočné rozpracovanie problematiky v starších aj novších publikáciách, autorka sa teda mohla o nich oprieť a využiť ich k podrobnému opisu systému vokálov (kapitola 4) a systému konsonantov (kapitola 5), vhodne využijúc pritom stručné porovnanie so slovenčinou a ukrajinčinou s vyvodením konkrétnych záverov o zhodách a rozdieloch medzi týmito jazykmi. Z bibliografie vidieť, že preštudovala relevantnú literatúru autorov slovenskej, českej, ruskej aj ukrajinskej fonologickej školy. Ako odchovankyňa najmä slovenskej fonologickej školy profesora Jána Sabola, do učebnice zaradila problematiku neutralizácie (6. kapitola) ako fonologického javu fungujúceho aj v rusínskom jazyku napriek tomu, že táto téma u niektorých lingvistov stojí na periférii záujmu, resp. sa jej nevenujú vôbec. V ozrejmovaní problému neutralizácií v rusínskom jazyku habilitantka prekročila doterajšie strohé teoretické opisy, a s jej vlastným pragmatizmom vyselektovala jednotlivé typy neutralizácií, ktoré sú funkčné v rusínskom jazyku. Myslíme si, že tým sa začlenila do kolektívu spolutvorcov teórie fonológie súčasného rusínskeho jazyka, vrátane rusínskej akcentológie, ktorá je predmetom opisu II. časti učebnice. K opisu systémov vokálov a konsonantov na precvičovanie a zapamätanie učiva zostavila korešpondujúce cvičenia (vokalický systém 33, konsonantický systém 39), výsledky riešenia ktorých jasne vymedzujú postavenie rusínskeho vokalického a konsonantického systému v širšom slovanskom kontexte. To isté platí aj pri vysvetľovaní problému vokalických a konsonantických alternácií so špecifikáciou, charakteristikou a ilustráciou každej z nich (7. kapitola). Oceňujeme, že pri systéme vokálov neobišla problém, o ktorom

jazykovedci dodnes iba diskutujú bez jednoznačných záverov, a to stanovenie počtu vokalických foném v rusínskom jazyku vzhľadom na definitívne neuzatvorenú otázku interpretácie vokálu [ɨ]. *V súvislosti s týmto problémom zaujímal by nás názor habilitantky na postavenie tohto vokálu vo fonematickom systéme rusínskeho jazyka a na jeho postavenie v príbuznom ukrajinskom jazyku.*

Z pohľadu prínosu do teórie jazykovedy a najmä do opisu zvukovej roviny je veľmi hodnotná najmä II. časť učebnice - *Zo základných princípov rusínskej ortoepie*. V nej sa prvýkrát dostávame i k živému zneniu jazyka, k problematike ústnej reči, pretože rusínsky jazyk dodnes nemá oficiálne znormovanú ústnu (hláskovú) podobu jazyka. V tejto časti treba podčiarknuť aj pomerne úspešný pokus stanovenia niektorých pravidiel správneho akcentovania. Teoretické rozpracovanie ortoepickej roviny súčasného rusínskeho jazyka je teda rozpracované iba náznakovo v jednotlivých publikáciách. PhDr. K. Koporová na základe vyše 10-ročného výskumu kvality a kultúry hovoreného jazyka v konkrétnych sférach – RTVS a v profesionálnom Divadle A. Duchnoviča v Prešove – si vo svojej práci zvolila konfrontačný prístup – porovnávanie jazykovej teórie s jazykovou praxou a na základe toho si vytýčila konkrétny cieľ: vyšpecifikovať a navrhnúť spôsoby riešenia najfrekvencovanejších problémov v rovine ortoepie a akcentológie v korešpondencii s nárečovou bázou spisovného jazyka. Bezpochyby z pohľadu súčasného stavu rozpracovanosti jednotlivých rovín rusínskeho jazyka ide o veľmi aktuálnu tému a zvlášť závažnú problematiku, pretože najmä akcentovanie (oxytonické, paroxytonické a proparoxytonické) vo východných rusínskych nárečiach, na báze ktorých bol spisovný rusínsky jazyk kodifikovaný, ktoré je teda voľné a pohyblivé s významnou dištinktiívnou funkciou, je predsa len odlišné od akcentovania v západných rusínskych nárečiach, ktoré je stabilizované na penultimovej slabike slova. Súčasne ide aj o závažný praktický problém, s ktorým sú pravidelne konfrontovaní používatelia spisovnej normy jazyka v jednotlivých sférach, postavených na hovorenej forme jazyka. Z tohto dôvodu a v záujme pestovania pozitívneho vzťahu k spisovnej norme sa očakáva a vyžaduje aj veľmi citlivý prístup vedcov k ich riešeniu, a to či už formou osvety alebo dokonca organizovania systematického vzdelávania a jazykových konzultácií či kurzov pre používateľov spisovného jazyka, čo naznačila aj habilitantka v záveroch svojej práce, a to s cieľom, aby sa neprehlbovali rozpory medzi spisovnou normou a jej realizáciou v jazykovej praxi a aby spisovná norma nebola problémom pre záujemcov najmä zo západného rusínskeho nárečového areálu o výučbu rusínskeho jazyka na rôznych typoch škôl. Ako didaktickú pomôcku pre tieto účely vyšpecifikovala určité akcentologické typy v rámci jednotlivých slovných druhov, ktoré by aspoň sčasti mohli pomôcť používateľom rusínskeho jazyka v jednotlivých sférach, najmä však v procese edukácie, navyše sama autorka sa podieľa na aktivitách takéhoto zamerania. Z tohto pohľadu predpokladáme, že táto časť učebnice bude mať veľký praktický význam a prínos pre každého, kto sa bude chcieť naučiť, resp. zdokonaľiť v norme a kultúre spisovnej výslovnosti ako aj vo všeobecnosti v spisovnom rusínskom jazyku. Logickým a pragmatickým vyústením tejto časti práce by malo byť vydanie pravidiel rusínskej spisovnej výslovnosti s ortoepickým slovníkom. V tejto súvislosti by sme sa chceli spýtať na názor habilitantky, *či má nejaké návrhy na riešenie problému jazykovej kultúry konkrétne v rusínskych profesionálnych inštitúciách, prezentujúcich sa hovoreným slovom (RTVS, DAD, internetové rádio Rusyn.FM), v ktorých sú evidentné jednak vplyvy jazykovej interferencie (slovenskej, ukrajinskej, ruskej, nárečovej rusínskej aj slovenskej) v kombinácii s neovládaním nielen rusínskeho spisovného jazyka, ale ani jeho nárečí?*

Odhliadnuc od vyššie uvedených kvalít predloženej práce a jej potenciálnych výstupov, takisto nemôžeme opomenúť niektoré nedostatky, ktoré korešpondujú aj s predchádzajúcou položenou otázkou týkajúcou sa jazykovej interferencie. Na ilustráciu uvedieme iba niektoré

slová, ktoré autorka v texte ponechala napriek tomu, že by sme mohli nájsť ich vhodnejšie ekvivalenty. Ide o:

- Slovakizmy: *правіделні* (10), *подмінков* (11), *дыхателный* (апарат) (11), *высловностне* (споїня) (23), *особітні/особитні* (29), *подмінена* (43), *приспів* (59), *з невыгнутостѣв* (60), *призвучный/непризвучный* (склад), *єднотливых* (60), *не зазнаменали, зазнаменати* (82), *накілько* (85), *підлегла* (88), *(тяжко) высловителны* (89)...
- Prevzaté slovotvorné formanty zo slovenčiny: adjektíva (тяжко) *высловителны* (89), *дыхателный* (апарат) (11), ale *органы речи* (13), *правіделні* (10),
- Ukrajinizmy: *не різнить* (47)...
- Rusizmy: *одлічають* (13), *розлічїня* (14) (ale *розділ*, 26), *розлічаючу* (ale *розлишує*, 14).

Podstata ponechania prevzatých slov či slovotvorných formantov v texte je pre nás samozrejme jasná, sú to pokusy o vytvorenie chýbajúcich a o zavedenie nových termínov do slovnej zásoby jazyka a do jazykovednej terminológie. Vidíme tu aj akoby pokusy o experimentovanie v podobe ponechávania v texte synonym rozličného pôvodu, ktoré napokon aj v iných druhoch textov v rusínskom jazyku stretávame pomerne často, pretože ide o akési testovanie, čo sa skôr ujme v jazyku: *условія/подмінкы* (11), *думаня/мышліня* (12), *засоба/інвентарь* (13), *ядро/центр* (13)... Súčasní rusínski lingvisti odpovede na tieto otázky hľadajú v duchu starších tradícií so zameraním na ich rozvoj. Uvedomujeme si, že v súčasnej etape rozvoja jazykovedného výskumu v oblasti rusínskeho jazyka nemôže byť realizovaný taký opis jazykového systému, ktorý by sa dal nazvať jediným správnym. Vychádzajúc z toho aj nejednotná terminológia, ktorá nie je definitívna, korešponduje s predchádzajúcou konštatáciou.

Väčšie prehrešky v práci sa týkajú skôr nedôslednej korektúry textu: *верхнѣго* (піднебя) – oprakovane chýba mäkký znak (29, 36, 38), *особітні/особитні* (29), nesprávne označenie stsl. vokálu Ъ (jať) dosť podobným znakom zo srbskej abecedy - Ъ, *неакцентоване /o/* namiesto *неакцентоване /o/* (27), *наростаючо-падаючу* namiesto *падаючу* (60), *высѣловность* namiesto *высловность* (82), neúplná skratka slova *praslovanská* (skupina) ako *пс. група* namiesto zaužíwanej skratky *псл. група* (86) atď. Zaevidovali sme aj nedostatky grafického charakteru: vynechanie hranatých zátvoriek pre označenie fonémy –ш (82), absencia medzier po čiarku alebo zátvorke, medzera navyše po lomkách, doslova „mnohotočije“, resp. namiesto trojbodky (84, 89, 97, 99), ignorovanie pravopisu spojovníka a pomlčky (*звонкость-глухость, мягкость-твердость*, 91) atď.

Záver: Habilitačná práca K. Koporovej spĺňa všetky kritériá stanovené pre takýto typ kvalifikačných prác. Považujeme ju za veľmi hodnotný príspevok k rozvoju rusinistiky a sme presvedčení, že bude krokom aj k postupnej stabilizácii ortoepickej normy súčasného rusínskeho jazyka. V učebnicovej podobe sa už teraz stala neoceniteľným študijným materiálom nielen pre študentov Prešovskej univerzity, ale aj pre profesionálnych pracovníkov v jednotlivých funkčných sférach, v ktorých sa uplatňuje rusínsky spisovný jazyk v hovorenej podobe, a pre každého záujemcu o výučbu rusínskeho jazyka.

Na základe uvedeného kladného hodnotenia navrhujeme predloženú habilitačnú prácu PhDr. Kvetoslavy Koporovej, PhD. prijať ako podklad na obhajobu a po úspešnej obhajobe jej udeliť vedecko-pedagogický titul *docent* (Doc.) v študijnom odbore 2.1.28 Slovanské jazyky a literatúry.

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry